

Problém „charakteristiky požadavků“

Martin T. Orne

Problém: zkreslení výsledků

- Experimentální model použitý ve fyzice je velmi úspěšný, v psychologických vědách ne.
- Je to proto, že subjekty jsou aktivní, nejen pasivně odpovídající na stimuly.
- Zkreslit výsledky tedy může nejen očekávání experimentátora, ale i subjektu.

Jak je to možné?

- Experiment je specifická sociální situace.

Experiment jako sociální interakce

- V naší kultuře jsou role pokusné osoby a výzkumníka dobře a jednoznačně chápány – subjekt souhlasí, že se nechá ovládat experimentátorem.
- V situaci pokusu subjekt očekává a toleruje i značné nepohodlí
- Ohled na vědy a experimentování: snaha účastí v experimentu „přispět lidstvu“ (zejména u vysokoškoláků).

Co z toho plyne?

- 1) Subjekty v pokusné situaci
vydrží netušené věci

Ornův pokus s úplně jiným úmyslem

- Orne chtěl testovat, zda stupeň kontroly, který je vlastní hypnotickým vztahům, je větší než u vztahů při probouzení.
- Snažil se tedy v předvýzkumu najít úkoly, které by pokusné osoby odmítaly dělat nebo je dělaly jen po krátkou dobu.
- Vyloučil neetické úkoly, tj. navozující krutou fyzickou bolest, vyčerpání a podobně.
- Hledal úkoly spíše nesmyslné a nudné.

Ornův pokus

- Zkoumané osoby měly například dělat součty na pokračování každých dvou sousedních čísel na listech s řadami náhodných číslic. Na každém listu měly udělat 224 součtů, přičemž každá osoba obdržela asi 2000 (!) listů.
- Po instruktáži experimentátor odebral subjektu hodinky a odešel se slovy: „Pokračujte v práci, já se na konci vrátím.“
- Po pěti a půl hodinách se vzdal experimentátor, osoby měly sklon pokračovat v práci s malým úbytkem výkonnosti.

Pokus o více deprimující pokus

- Orne tedy zkusil zadat osobám další instrukci: po dokončení součtů si měly osoby vzít z velké hromady kartu, která určí další postup.
- Na každé kartě však bylo napsáno: „Máte roztrhat list, který jste právě dokončili alespoň na 32 kousků, přejít k dalšímu listu a pokračovat ve stejné práci jako předtím; až dokončíte tento list papíru, vyzvedněte si další kartu, která vás instruuje dále. Pracujte co možná nejpřesněji a nejrychleji.“
- Úkol je zjevně úplně nesmyslný, pokusné osoby však setrvaly v práci až po několik hodin „s poměrně malou známkou zjevného nepřátelství“.

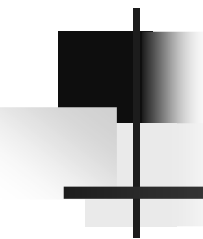
Ornova smůla

- Orne tedy nenalezl úkol, který by osoby odmítly splnit.
- Zdůvodnil to tím, že v experimentální situaci samotné je velmi vysoký stupeň kontroly, testovat stupeň sociální kontroly v hypnóze je tedy obtížné.

Ještě jedna ilustrace

- Náhodní známí experimentátora byli požádáni, zda by mohli pro experimentátora něco udělat. Pokud souhlasili, chtěl výzkumník, aby udělali pět kliků. Osoby byly většinou ohromeny a jejich dotaz zněl: „Proč?“
- Pokud však byli o totéž požádáni s tím, zda by se zúčastnili drobného pokusu, nejčastější odpověď byla: „Kde?“

Co dále plyne ze specifčnosti
experimentu jako sociální interakce?

2) Subjekty se snaží vyhovět
tomu, co chce experimentátor
zjistit, i když jim to neřekne

Charakteristika požadavků

- Zkoumaná osoba se snaží hrát „dobrý subjekt“, aby přispěla ke konečnému potvrzení testovaných hypotéz.
- Činí tak na základě signálů, které jí naznačují experimentální hypotézu, podle Orna „charakteristik požadavků experimentální situace“.
- K nim patří např. pověsti, řeči, úvodní instrukce, osoba výzkumníka i předchozí zkušenosti a znalosti subjektu.

Co s tím?

- Můžeme naznačovat dvojsmyslný účel experimentu.
- Tím se však vystavujeme riziku, že si každá zkoumaná osoba vytvoří svou hypotézu o účelu a každá bude zkreslovat jinak.
- Na druhou stranu, bude-li očekávání výzkumníka příliš zřejmé, hrozí, že „v zájmu zachování objektivity“ budou zkoumané osoby zkreslovat výsledky opačným směrem.

Co s tím udělal Orne?

- Orne se pokusil udržet charakteristiky požadavků neměnné a eliminovat experimentální veličiny.
- Využil k tomu simulující osoby, které nevystavil hypnóze (dokonce ani nebyly hypnabilní), ale poučil je, že mají jednat, jakoby zhypnotizovány byly.
- Tyto osoby „podstrčil“ nic netušícímu experimentátorovi, který tak dává stejné náповědi skutečným i falešným (fake) pokusným osobám.

Jak se mu to povedlo?

- Simulující osoby byly velmi přesvědčivé, oklamaly dokonce i zkušené hypnotizéry. Byly tak vystaveny charakteristikám požadavků, avšak ne experimentálním podmínkám.
- Míra, v níž byly falešné subjekty schopny chovat se identicky, je tedy zřejmě mírou, nakolik jsou za chování pravých subjektů zodpovědné charakteristiky požadavků spíše než uvedení do experimentálního (hypnotického) stavu.

Použitá literatura:

- Hoskovec, J. (1992): *Tajemství experimentální psychologie*. Praha: Academia.